

Egyetemi és főiskolai könyvtáraink néhány problémája (a konferencia tükrében)

MOHOR Jenő

Egyetemi és főiskolai könyvtáraink gondjairól szólni talán időszerűbb lett volna közvetlenül második országos konferenciájuk után, de vajon mikor, hogyan lehet egy konferenciát értékelni, mérlegét megvonni? A tények rögzítését, a számszerű mérleget már a zárszó elhangzásakor el lehet készíteni, a tartalom mérlegelése azonban (a válaszkérés arra a kérdésre, hogy mit jelentett a konferencia az érintett intézmények életében, elérte-e célját, hogyan járult hozzá az egyetemi és főiskolai könyvtárak fejlődéséhez) mindez ma még korai lenne. A konferencia ilyen értékelése a jövő feladata, talán valahogy úgy, ahogy a miskolci konferencia értékelte elődjét, az 1959-es szegedi egyetemi könyvtári konferenciát és az azóta megtett utat.

Hogy mégis a miskolci konferenciához vissza-vissza nyulva foglalkozunk a témával, azt mentse egyrészt a tárgyban megjelent publikációk szerény száma (szaksajtónk még a számszerű mérleg közreadásával is adós maradt, ennek pótlását kívánja szolgálni e cikk függeléke), másrészt a konferencia ténye, ahol éppen erről, az egyetemi és főiskolai könyvtárak eredményeiről és gondjairól adtak számot az előadók és hozzászólók, s az elhangzottak önmagukat kínálják összefoglalásra, továbbgondolásra egyaránt.

A szegedi és a miskolci konferencia között megtett utról, a fejlődésről és változásról néhány számadat is igen érzékletes képet ad. A felsőoktatási intézmények száma 1959-től 1975-ig 43-ról 55-re (nem számítva az egyetemek szervezetéhez tartozó főiskolai karokat és a Magyar Néphadsereg felsőoktatási intézményeit), a hallgatók összlétszáma 38 ezerről 103 ezerre, az oktatóké 5000-ról 11 600-ra, csak az egyetemi könyvtárak állománya hat és fél millióról közel tíz és fél millió kötetre emelkedett.

Jelentős változás következett be felsőoktatásunk strukturájában is: több főiskola egyetemi rangot kapott, intézetek, felsőfoku technikumok főiskolákká váltak, több egyetemünk kihelyezett főiskolai karokkal gyarapodott. Gazdagodott, szinesedett az ország felsőoktatási térképe is: a fővároson és a hagyományos felsőoktatási központokon kívül létesült főiskolák egészségesen decentralizálták a felsőoktatást.

Mindezek a változások (eltekintve a könyvtárügy egészében, az informatikában, a könyvtári technológiában, a nemzetközivé integrálódó információs rendszerekben bekövetkezett változásoktól, fejlődéstől) jelentős mértékben befolyásolták a felsőoktatási intézmények könyvtárainak életét, fejlődését is.

Nagy hagyományu egyetemi könyvtárainkban tömegesen jelentkeztek a csak korszerű eszközökkel kielégíthető magas színvonalu kutatói információ-igények. Uj egyetemi könyvtárak létesültek, melyek már eleve a korszerű eszközök és módszerek használatára készültek fel. Alig 10-20 éve még óradvezményes pedagógussal gondozgatott középiskolai könyvtárak főiskolai szintü igényekkel találták szemben magukat. Egyetemi, főiskolai könyvtárak létesültek az ország különböző részein, más-más ipari, gazdasági és könyvtári környezetben. A fejlődés, a változás tehát minden szempontból heterogén, külső és belső feltételeikben egyaránt nagyon különböző könyvtárak körét hozta egy csoportba, a felsőoktatási könyvtárak csoportjába.

Különbözőségük ellenére mégis vannak közös ügyeik, közös gondjaik az egyetemi és főiskolai könyvtáraknak - hiszen alapfeladatuk, funkciórendszerük is azonos - és a közös ügyek megbeszélésére adott alkalmat a miskolci konferencia is.

A négy szekcióülésből kettő - bár címében az "egyetem" szót viselte - voltaképpen valamennyi felsőoktatási könyvtár feladatairól szólt, hiszen az oktatás, kutatás szakirodalmi információellátása minden felsőoktatási könyvtár alapvető feladata, az anyaintézményen kívüli kapcsolatok kiépítése pedig minden felsőoktatási könyvtár létérdeke.

A konferencián elhangzottak tükrében a felsőoktatási könyvtárak alapvető gondokkal küzdenek az oktatás, kutatás szakirodalmi információellátása, a könyvtárnak az egyetem, főiskola életébe való szerves bekapcsolódása terén. Pedig a "másik oldal", az egyetem részéről is az a kérdés fogalmazódott meg (Kozák Imre kandidátus, a Nehézipari Műszaki Egyetem tanszékvezető tanárának szavai szerint), hogy a könyvtárak "eredeti funkciójuk, vagyis a gyűjtés, rendszerezés, megőrzés és kölcsönzés, tehát az egyetemi munkamegosztásban betöltött igen hasznos, de mégis passzív szerepük mellett, mennyire tudnak az egyetemi oktató-nevelő-kutató munka aktív részesévé válni". Erre is vonatkoznak Mátrai László sokat idézett szavai arról, hogy a könyvtárosnak partnerré kell válnia, ezt sürgette Csüry István is a korszerű egyetemi könyvtári szervezetről tartott előadásában: az aktív, tartalmas részvételt az egyetem munkájában, oktatásban, kutatásban egyaránt. Ennek megvalósulását, vagyis (a szavakat ezuttal Németh Zsófiától kölcsönözve) azt, hogy mennyire vált "az egyetemi oktatási folyamatnak valóban szerves részévé nemcsak a szakirodalmi ismeretek oktatásának egyre szélesedő gyakorlata, vagy a kezdő hallgatók propedeutikájának a keretében történő könyvtárhasználati bevezetés, hanem a tanulmányi munkát végig kísérő könyvtárosi segítő, tájékoztató tevékenység" - talán majd a következő konferencia teheti mérlegre. A jelenlegi helyzetben viszont még ez az "egyre szélesedő gyakorlat" sem elég egységes, és nem is elég széles; erre utal a konferencia ajánlása is az oktatást más egyetemekre és a főiskolákra is kiterjesztő új jogszabályt kérve. Előreláthatólag az egyetemi könyvtárigazgatók tanácsa is napirendre fogja tűzni a szakirodalmi ismeretek oktatásának kérdését, megvizsgálva a jelenlegi heterogén gyakorlatot, és megkísérelve a különféle oktatási formák eddigi tapasztalatait hasznosítani.

Az egyetemi és főiskolai könyvtárosok alapvető fontosságúnak tartják - joggal - az oktatók és a könyvtárosok szoros munkakapcsolatának kialakítását. Ilyen kapcsolatok nélkül ugyanis - felsőoktatási könyvtáraink gyakorlatából számos példa bizonyíthatja - sokszor igen nehéz az oktatási követel-

mények és a könyvtári ellátás szinkronját megteremteni. Kötelező és ajánlott irodalom nem csak a bölcsészettudományi karokon van, a műszaki főiskola hallgatója is siet a könyvtárba, ha tanára előadás vagy labor-gyakorlat közben egy-egy a felkészülést elősegítő, vagy az adott téma jobb megértését szolgáló szakkönyvet, vagy néhány folyóiratcikket ajánl. Ám sajnos sokszor hiába siet a könyvtárba a műszaki főiskolás éppugy, mint a bölcsészhallgató: az ajánlott irodalom hiányzik, vagy jobb esetben elégtelen számú példányban van meg.

A megoldás első lépése adminisztratív lépés is lehet: elég egy rektori utasítás arról, hogy meghatározott időben minden tanszék köteles a könyvtárba eljuttatni annak az irodalomnak jegyzékét, melynek tanulmányozását a következő tanév során hallgatóinak ajánlani vagy kötelezően előírni szándékozik. Ez persze csak a kezdet lehet, és nem oldhat meg mindent, hiszen új könyvek a tanév során is jelennek meg, és az oktatás gyakorlata, a hallgatók érdeklődése, vagy egy téma nehezebb befogadása is adhat okot újabb könyvek ajánlására. Ezen a ponton azonban már valóban csak az oktatók és a könyvtárosok aktív munkakapcsolata teszi elkerülhetővé, hogy a könyvtárba siető hallgató csalódottan ballagjon visszafelé. Ebben a munkakapcsolatban nem csak az oktató lehet kezdeményező, hiszen az a hallgató, aki ma még csak a kötelező irodalmat keresi a könyvtárban, rövidesen kutatói szintű igényekkel jelentkezik ugyanott; TDK-munkát végez, dolgozatot ír, diplomamunkáját készíti. A könyvtáros az intézmény rendelkezésére álló szakirodalmi bázis elemzésével válhat kezdeményezővé: tájékoztathatja az oktatót, hogy milyen témakörökből rendelkezik olyan mennyiségű és minőségű állománnyal, ami a hallgatók kutatói igényének kielégítésére is alkalmas. Ilymódon orientálva a dolgozati témák kijelölését, a könyvtár számára lehetővé válik a hallgatók szakirodalmi ellátása az adott feltételek között, a meglévő állomány nagyobb kihasználásával.

Sok esetben úgy tűnik, hogy a tanszéki könyvtárak állnak egyetem és könyvtára "egymásra találásának" útjában. Legalábbis erre vall a miskolci konferencián elhangzott nem egy megállapítás, a tanszéki könyvtárakra vonatkozó számos javaslat. A főiskolai könyvtárak fejlesztésére vonatkozó kulturális minisztériumi irányelvek (Művelődésügyi Közlöny 1975.20.sz.) már eleve a tanszéki könyvtárak létesítése ellen foglal állást, így ez a kérdés első-sorban csak egyetemi könyvtáraink gondja, ám úgy tűnik, nem kis gondja. Nem szándékunk a konferencián e tárgyban elhangzottakból vádiratot állítani össze a tanszéki könyvtárak, a hagyományos egyetemi könyvtári hálózat ellen (bár nem volna nehéz), de mindenképpen megfontolandó, és a kérdés részletesebb vizsgálatára intő tény, hogy az egyetemi könyvtárak vezetői és munkatársai felelős szavaiból csak a vádiratot lehetne összeállítani, a védő beszédét nem.

Kétségtelen, hogy a mai egyetemen a szemináriumi szoba nem az, amilyen valaha volt, nem helyszíne (Csüry István szép szavaival élve) "a társalgás vitatkozó és konzultatív, újra meg újra a könyvekhez fellebbező, irodalomhoz visszanyúló" formáinak; s így a megnövekedett tanszéki könyvtár eredeti, létrejöttét indokló funkcióját elvesztette. A mai tanszéki könyvtár funkciója semmiben nem különbözik az egyetemi könyvtárétól; célja nem lehet más, mint az egyetemen folyó oktató-nevelő és kutató munka könyvtári eszközökkel való támogatása, vagyis az egyetemi munka szakirodalmi és szakirodalmi tá

jékoztatási igényeinek kielégítése. Joggal merül fel az a kérdés, hogy ez a támogatás hogyan, milyen szervezeti keretek között valósítható meg jobban: a könyvtári ellátást manufakturális szinten megrekesztő kisebb-nagyobb, különböző színvonalon kezelt könyvállományok többé-kevésbé egymástól és az egyetem egészétől elszigetelt csoportjának, vagy pedig az erők koncentrációjával létrehozott komoly, az egész egyetem érdekeit és szükségleteit figyelembe venni és - nagyságrendjéből, felkészültségéből, korszerű felszereltségéből és "falakon kívüli" kapcsolataiból adódóan - kielégíteni is képes egységes szervezetnek a segítségével? E sommás és nagyon is egységes választ sugalmazó kérdésfeltevés ellen igen sok érvet lehetne felsorakoztatni, s azok megcáfolása nagyobb lélegzetű tanulmányt igényelne. Népgazdaságunk jelenlegi helyzetének hatása alól azonban az egyetemi könyvtári szervezet sem vonhatja ki magát, és az intenzív fejlesztés időszakában ezt a kérdést is napirendre kell tűzni. Ismét vállalva a sommás megfogalmazás veszélyeit: a meglévő feltételek jobb hatásfoku kihasználásával, az egyetemi könyvtári hálózat racionális ellátó-rendszerre alakításával kell - és lehet - az egyetemi igények egyre magasabb színvonalu kielégítését biztosítani.

Sok utja, számos lehetősége van e racionalizálási folyamat megindításának. Sok esetben már az is az adott lehetőségek kihasználhatóságát fokozza, ha a tanszéki könyvtárak egységes nyitvatartási időt vezetnek be, rendszeressé téve szolgáltatásaik hozzáférhetőségét. Másutt a hálózat szorosabb kapcsolódása, a tanszéki könyvtárak egymás közti és a központi könyvtár közötti munkamegosztásának tisztázása jelentheti az első lépést. Szükséges lehet a tanszéki könyvtárosok nagyobb megbecsüléséért, a minél több főfoglalkozású tanszéki könyvtáros alkalmazásáért küzdeni, vagy éppen ellenkezőleg, a tanszéki könyvtárosokat a központi könyvtár munkatársaivá tenni, s egy könyvtárosra bízni 2-3 - addig részmunkaidős könyvtárossal működtetett - tanszéki könyvtár kezelését. Bár ezek a törekvések látszólag a tanszéki könyvtárak működését - s ezzel mintegy létjogosultságát - erősítik, a fejlődés fő iránya a felsőoktatás egészében, nem csak a könyvtárak vonatkozásában, a hagyományos tanszéki struktúra ellen hat. Ez az irány hozza létre a tanszékcsoportokat, intézeteket éppugy, mint a tanszéki könyvtárak összevonásával létrejövő különféle intézeti könyvtárakat, "tömb" - vagy "szekció" - könyvtárakat és az egyetemi könyvtári hálózat integrációs törekvéseit, melyek közül ma legsikerültebbnek az integrált egyetemi könyvtári szervezet debreceni modellje látszik.

A szervezet racionalizálásán, a gazdaságosabb és hatékonyabb információellátáson kívül még egy megfontolandó szempont kívánkozik ide, melynek gondolatát Miskolcon Héberger Károly vetette fel. A tanszéki könyvtár léte és állományának ismerete a tanszék munkatársaiban a megfelelő informáltság hamis tudatát kelti, holott még az egyes oktató vagy kutató szűk szakterületének irodalma is a publikációk olyan széles körében szóródik, aminek biztosítására egyetlen tanszéki könyvtár sem lehet képes. Sőt, a kutatói szintű információigény maradéktalan kielégítése ma már nem biztosítható egyetlen, számos más funkciót is ellátó szervezeten - adott esetben az egyetemi könyvtáron - belül sem.

Ezzel ismét az önálló, komolyabb tanulmány tárgyául kívánkozó témák számát gyarapítjuk, az azonban mindenképpen megállapítható, hogy a szakirodalom számbavételének, feltárásának, rendelkezésre bocsátásának a jö-

vőben egyetlen lehetséges útja van: a minél szélesebb körű, regionális, szakterületi, országos és nemzetközi együttműködés. Sőt: még a legszélesebb nemzetközi együttműködés keretében kialakuló szakirodalmi szolgáltatások hasznosítása, egy ország sajátos szempontjaira történő adaptálása, a járulékos szolgáltatások biztosítása is csak az ország egészén belüli sokoldalú, a hatékonyság és gazdaságosság szempontjainak együttes figyelembevételén alapuló együttműködés révén biztosítható.

A magyar felsőoktatási könyvtárügy gondjai és lehetőségei, közelebbről a konferencia anyaga az eddigiekben jelzettekén kívül még számos olyan témát kínál, amellyel érdemes lenne foglalkozni. Ugy tűnik, a konferenciának egyébként is - sok más mellett - az volt a legfőbb eredménye, hogy gondolkodásra és az elhangzottak továbbgondolására készítetett. A cél világos (ezuttal egy hivatalos iratot idézve): "Az egyetemi és főiskolai könyvtárakat - állományuk, szolgáltatásaik és szakirodalmi információs tevékenységük révén - az oktató-nevelő és kutató munka színhelyeivé, nélkülözhetetlen bázisaivá, s egyúttal a magyar könyvtári rendszer országos, illetőleg területi funkciót betöltő intézményeivé kell fejleszteni". Ehhez a fenntartó szervek és a könyvtárosok áldozatkészségére és céltudatosságára egyaránt szükség van.

FÜGGELÉK

Néhány adat a konferenciáról

Az egyetemi és főiskolai könyvtárak 2. országos konferenciáján Miskolcon 1975. szeptember 2-4 között 245-en vettek részt, 85 intézményből. A résztvevők többsége (177 fő) könyvtáros volt, a fenntartókat 40 egyetemi és főiskolai tanár, főigazgató, rektorhelyettes képviselte, és 10 hallgatóra hárult az a feladat, hogy több mint 60 ezer társuknak (a felsőoktatási intézmények nappali tagozatos hallgatóinak) beszámoljanak a hallottakról. Jelen voltak a konferencián az országos nagykönyvtárak, tájékoztató intézetek és a felsőoktatási intézményeket irányító valamennyi minisztérium munkatársai is. A konferencia első napi plenáris ülésén, a második nap négy szekcióülésén és a harmadik napi záróülésen 18 előadás, 12 korreferátum és mintegy 30 hozzászólás hangzott el.

A konferencia ajánlásokat dolgozott ki és fogadott el, melyeket az érdekeltek és az érdeklődők széles köréhez juttatott el.